

تحلیل عوامل هویت‌بخش در محلات قدیم شهری با نشانه‌های مذهبی (مطالعه موردی: محله شاهزاده ابراهیم اصفهان)

احمد شاه‌یوندی* افسانه طالبی**

چکیده

اماکن مذهبی یکی از نشانه‌های شهری هستند که در پویایی، خوانایی و تعلق‌داشتن به محلات شهری مؤثرند. نشانه‌ها و عناصر کالبدی (مساجد، معابر، پل‌ها و مدارس) شهر اصفهان که به مرور زمان و با تأثیر از فرهنگ ایرانی شکل گرفته، نقش مؤثری در اصالت و غنای فرهنگی این شهر داشته است؛ ولی با این وجود بسیاری از نشانه‌های فرهنگی آن فراموش شده است. این پژوهش با هدف شناسایی شاخص‌های هویت‌بخش، نحوه ارتباطشان با هم و چگونگی اثرگذاری آنها بر هم در محله شاهزاده ابراهیم انجام شده است. نگارندگان جویای تعیین شاخص‌های هویت‌بخش این محله و اثرگذاری آنها بر روی یکدیگر هستند. روش پژوهش در این مقاله توصیفی و تحلیلی است. داده‌ها از طریق توزیع ۰۰۳ پرسشنامه در بین ساکنان محله جمع‌آوری شده‌اند. برای سنجش تأثیر شاخص‌های هویت‌بخش و ارتباط بین آنها از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری در محیط نرم‌افزار آموس گرافیک استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که وضعیت معیارهایی چون تعهد، دلبستگی، احساس مالکیت، تعامل و ارتباط مردم با یکدیگر - از نظر عامل اجتماعی - در فضای امامزاده مناسب است. بار عاملی برخی متغیرها از نظر عملکردی نسبت به متغیرهای دیگر پایین‌تر است. عامل‌هایی چون صمیمیت فضای امامزاده و استفاده ساکنین از این فضا مناسب‌تر و بار عاملی متغیرها در ابعاد کالبدی، کیفیت بصری، نوع مصالح، تزئینات و الگوی معماری اسلامی رضایت‌بخش‌تر است. با اینکه بار عاملی پاکیزگی معابر و حیاط برای مسائل زیست‌محیطی زیاد است؛ اما محیط امامزاده کمبود فضای سبز دارد. بیشترین بار عاملی و همبستگی برای شاخص ادراکی به قدرت دعوت‌کنندگی امامزاده و احساس خوب، آرامش و آسایش حاصل از آن مربوط است. اهمیت متغیر آدرس‌دادن (با استفاده از موقعیت مکانی امامزاده) نسبت به سایر متغیرهای موجود بسیار کم است. ارتباط بین عامل‌ها نشان می‌دهد که عامل اجتماعی بر عامل‌های زیست‌محیطی، کالبدی و ادراکی؛ عامل زیست‌محیطی بر عامل‌های کالبدی و عملکردی؛ و عامل کالبدی نیز بر عامل ادراکی تأثیرگذار هستند.

کلیدواژه‌ها: هویت، اماکن مذهبی، محلات شهری، مدل‌سازی معادلات ساختاری، محله شاهزاده ابراهیم اصفهان

مقدمه و طرح مسئله

امروزه افزایش جمعیت، کاهش ضریب ماندگاری، بیگانگی و فقر ارتباط و صمیمیت خانوارهای محلات در کلان‌شهرها، باعث عدم تعلق و دلبستگی مردم به مکان سکونتشان شده است. مفاهیم قدیمی مانند: هم‌محله‌ای بودن، ممنوع بودن، تعصب و تعلق داشتن بر محله‌ای خاص، به فراموشی سپرده شده و به جای آن شاهد خلق معانی جدیدی مانند: شبکه، فضای مجازی و تعلق داشتن به فضاها و گروه‌های جدید هستیم. «هویت» واژه‌ای سهل و ممتنع است. از این نظر سهل است که بسیاری به صورت متداول از آن استفاده می‌کنند و اکثر آنها نسبتاً فهم درستی از آن دارند. از طرفی دیگر این واژه ممتنع است به این دلیل که در تحقیقات پژوهش‌گران و به صورت مصداقی نمی‌توان به راحتی به تبیین موضوعات مربوط به آن پرداخت (بهزادفر، ۱۳۸۷: ۱۵).

راپاپورت^۱ می‌گوید: هویت خصوصیتی از محیط است که در شرایط مختلف تغییر نمی‌کند. یا خصوصیتی که به موجودات امکان قابلیت تشخیص عنصری را از عناصر دیگر می‌دهد و عناصر شهری را از هم متمایز می‌کند. راپاپورت بر دو نکته تأکید می‌کند: اول اینکه هویت محیطی هر چیزی به محتوای درونی آن اشاره دارد و ذات و ماهیت آن چیز را نشان می‌دهد و دوم اینکه هویت آن چیز دارای مرزی است که آن را از هر چیزی غیر از خودش جدا می‌کند (راپاپورت، ۱۳۸۴: ۱۵۳). ولف^۲ معتقد است که هویت محیط نتیجه کنش متقابل سه مورد (ترکیب ظاهر و کالبد نماها، عملکردها و فعالیت‌های قابل مشاهده و مفاهیم هر محیط) می‌باشد (قطبی، ۱۳۸۷: ۸۱). الکساندر^۳ دربارهٔ تعریف هویت (در بناها و شهرها) می‌گوید: هویت هر فضا از تکرار مستمر الگوی خاص رویدادهایی شکل می‌گیرد که در آن مکان بوجود می‌آید. او معتقد است هویت در محیط زمانی تجلی پیدا می‌کند که ارتباط طبیعی و منطقی بین فرد و محیط بومی حاصل شده باشد. البته بین فرد و محیط زندگی‌اش ارتباط و احساس تعلق خاطر به وجود نخواهد آمد؛ مگر آنکه بتواند محیطش را بشناسد و بین آن محیط با محیط‌های دیگر تمایز قائل شود. همچنین باید بداند در چه زمانی و به چه صورتی به کنش‌های آن محیط پاسخ مناسبی بدهد (الکساندر، ۱۳۹۰: ۵۲). کالن^۴ هویت را توجه به ویژگی‌های هر محیط و اهمیت ندادن به ویژگی‌های یکنواخت و شباهت‌های آن محیط با محیطی دیگر و همین‌طور مشخص کردن ویژگی‌های خاص آن محیط می‌داند (کالن، ۱۳۸۲: ۷۸). والتر بور^۵ نیز عقیده دارد هویت همان تفاوت‌های کوچک و بزرگی است که باعث

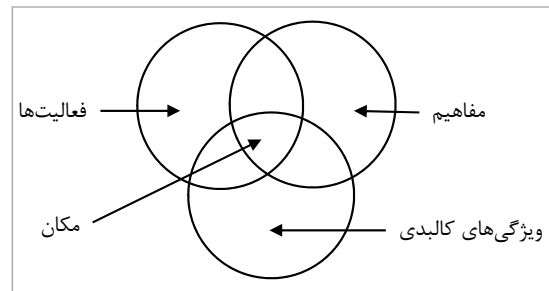
شناختن یک مکان از مکانی دیگر می‌شود و حس دلبستگی و حساسیت به محیط را به وجود می‌آورد. خاص بودن هر محیط به معنی اجتناب از یکنواختی و وجود تنوع و جذابیت در آن محیط است و این تنوع در شکل و نحوهٔ قرارگیری فضاها، دسترسی به فضاها و در کاربری‌ها باید وجود داشته باشد (بور، ۱۳۷۵). مکان‌ها فقط برای استفادهٔ عادی افراد از آن‌ها نیستند، بلکه برای ایجاد رابطهٔ قوی با افراد هستند که باعث می‌شود ذره‌ذره، مکان بخشی از افراد شود و هویت آنها را شکل دهد. مکان منبع قابل توجهی از عناصر هویت است. جنبه‌های خاصی از هویت انسان‌ها از مکانی که به آن تعلق دارند، گرفته شده است؛ چرا که این اماکن دارای تصاویر و اشکالی است که برای افراد توجه‌برانگیز و با معناست و همچنین نشان دهندهٔ خاطرات شخصی و اجتماعی‌اند؛ اما با این حال آنها دارای معنایی همیشگی و یکسان نیستند و سهم هر یک از آن در هویت بخشی به افراد مختلف، متفاوت است (Qazimi, 2014: 307).

برخی دیگر از محققان یکی از ابعاد هویت را، هویت مکان می‌نامند. این اصطلاح برای اولین بار در دههٔ ۱۹۷۰ استفاده شده است. این هویت به صورت ظرفی از خاطرات، مفاهیم، تفاسیر، ایده‌ها و احساسات مربوط به آنها تعریف می‌شود. دلبستگی به مکان بخشی از هویت مکان را شکل می‌دهد؛ اما باید دقت کنیم که هویت مکان بیش از یک دلبستگی ساده است. در واقع هویت مکان زیرساختی از هویت شخصی است که شامل مواردی مانند هویت اجتماعی و جنسیتی و شناخت محیط کالبدی است. این شناخت را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد که یک دسته متشکل از افکار، ارزش‌ها و مکان‌های مختلف است و دستهٔ دیگر ارتباط میان این مکان‌های مختلف (خانه، مدرسه و محله) را بیان می‌کند (Proshansky, 1983). میان شما و آن مکان رابطه‌ای عمیق وجود دارد. البته رابطه ای عمیق‌تر از بودن صرف در آن مکان که می‌توان آن را به خودهمانی با فضا تعبیر کرد (بهزادفر، ۱۳۸۷: ۶۵). بر اساس مدل کانتر^۶، مکان بخشی از فضای طبیعی یا فضای ساخته شده است که به لحاظ مفهومی یا مادی محدوده‌ای مشخص دارد و نتیجهٔ روابط متقابل سه عامل: رفتار انسانی، مفاهیم و مشخصات کالبدی مربوط به آن است. بر اساس نظر کانتر می‌توان گفت هویت محیط عبارتند از: برآیند این سه مؤلفه که هر یک از آن‌ها یکی از کیفیت‌های محیط را بوجود می‌آورد. انسان به تجربهٔ حسی، عاطفی و معنوی خاصی نسبت به محیط زندگی‌اش نیاز دارد و این تجربیات از طریق تعامل صمیمی و نوعی همزادپنداری با مکانی که در آن سکونت دارد، تحقق‌پذیر است. این تعامل صمیمی و

و مجیدی، ۱۳۹۲: ۲). لینچ دو ویژگی اصلی برای نشانه‌های شهری برمی‌شمارد. این دو ویژگی عبارتند از: منحصر به فردی و به این معناست که نشانه از نظر ظاهری در محیط خود برجسته باشد؛ و برجستگی هنگامی رخ می‌دهد که ساختمانی از مکان‌های مختلف قابل مشاهده باشد و یا به صورت توجه برانگیزی در محل تقاطع چند مسیر قرار داشته باشد. البته لینچ ویژگی‌های دیگری را برای نشانه‌های شهری مؤثر می‌داند و آن مشاهده کردن آنها از جهات مختلف است. مثلاً نشانه‌هایی که در فواصل دور قرار گرفته‌اند، برای جهت‌یابی‌های کلی در شهر یا به‌عنوان نمادی که جهتی را مشخص می‌کند از آنها استفاده می‌شود (لینچ، ۱۳۸۵).

در دوران اخیر بحران «هویت شهری» به صورت نگران‌کننده‌ای احساس می‌شود. شهرها و فضاهای شهری در گذشته استقلال، شخصیت و هویت ویژه‌ای داشته‌اند؛ در حالی که آنچه از اغلب شهرهای کنونی در ذهن مردم شکل می‌گیرد جز مجموعه‌ای از ساختمان‌های بلند، خیابان‌ها، ادارات و پارک‌ها نیست (نوفل و همکاران، ۱۳۸۸).

بناهای مذهبی یکی از اساسی‌ترین عناصر بافت شهرها بوده و هست. حضور بناهای مذهبی در شهر از ظهور اولین شهرها تا اکنون تداوم داشته و با زندگی شهری عجین شده است. الگوی طراحی شهرها در مکان‌ها و زمان‌هایی نادر و بدون حضور بناهای مذهبی تعیین‌شدنی است. عبادتگاه‌ها با هر عنوانی یا مذهب و فرهنگی خواه در آسیای غربی یا در چین و امریکای مرکزی فرم شاخص شهر بوده و هستند (موزونی، ۱۳۸۹). در گذشته علاوه بر محیط کار و سکونت، محلات شهری و عناصر وابسته به آن مانند: کوچه‌ها، مساجد، مغازه‌ها، میدان‌ها و فضاهای باز که حول محل سکونت قرار گرفته، رنگ و بوی دیگری به محلات شهری بخشیده بودند. می‌توان گفت بسیاری از عناصر کالبدی و عملکردی که در محلات وجود داشت باعث بوجود آمدن الگوی خاصی از سبک زندگی محله‌ای و رونق یافتن مفاهیمی مانند: دوستی، اعتماد، پایداری و سرزندگی شده بود. در عصر کنونی به دلیل تغییر و تحولات فراوانی که بخش عمده‌ای از آن به دلیل جهانی شدن، تغییر سبک زندگی افراد، متمایل شدن افراد به فردگرایی و ... است؛ شاهد مواردی چون: کم‌رنگ شدن تعامل انسان‌ها با محله‌ها و تعلق نداشتن آن‌ها به محله‌شان هستیم. همچنین معنای محله به معنای محلی برای عبور کردن - بدون محتوا و معنای فرهنگی و اجتماعی - تغییر کرده است. مساجد و امامزاده‌ها در فرهنگ اسلامی - ایرانی و در دوره‌های مختلف نقش‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، آموزشی‌ای را ایفا کرده و ارتباطات اجتماعی و پیوند عاطفی بین ساکنین محله‌ای را

تصویر ۱: مدل هویت مکان کانتر (فلاحت، ۱۳۸۴: ۳۶)

همزادپنداری «حس مکان» نام دارد (فلاحت، ۱۳۸۴: ۳۶). واگنر^۷ معتقد است که زمان، مکان، انسان و عمل هویت تفکیک‌ناشدنی‌ای را می‌سازند؛ بنابراین معنا و عمل عناصری در هم تنیده‌اند که برای فهمیدن هویت مکان باید در نظر گرفته شوند (قاسمی، ۱۳۸۳: ۳۲۵). کالن بر این عقیده است که شگفتی و نمایش هنری‌ای که ما در جستجوی آن هستیم به‌تنهایی حاصل نمی‌شود و در این میان تأثیری که فضا (از طریق قدرت بینایی) بر انسان می‌گذارد مهم‌تر است و حس مکان را بوجود می‌آورد. در واقع او معتقد است که: سطحی شیب‌دار - در مقایسه با سطح افقی - برای ایجاد حس مکان به خصوص برای مکان‌های شلوغ مؤثرتر است (کالن، ۱۳۸۲: ۱۵۵).

نشانه‌ها معمولاً اشیایی هستند که ظاهری مشخص دارند مانند: ساختمان‌ها، علائم، فروشگاه‌ها و یا حتی کوهی؛ که ناظر نمی‌تواند به درون آن‌ها راه یابد؛ اما خصوصیات نشانه‌ها باید به‌صورتی باشد که وی بتواند از میان عوامل مختلف آن‌ها را بشناسد. برخی از نشانه‌ها که بر بعضی از عوامل کوچکتر (از نظر ظاهر) برتری دارند و از دور می‌توان آن‌ها را از زوایای مختلف تمیز داد؛ عبارتند از: برجی بلند، گنبدی‌های طلائی، تپه‌های بزرگ و ... بعضی از نشانه‌ها صرفاً جنبه محلی دارند و دیدنشان فقط در محل و مسیری خاص میسر است. از جمله این نشانه‌ها می‌توان به فروشگاه‌ها، درختان، دستگیره‌های درها، علائم راهنمایی و رانندگی و یا مواردی از این قبیل اشاره کرد که در شهرها به‌چشم بسیاری از ناظرین می‌آید. «شهر تا حدود زیادی از طریق علائم و نشانه‌ها به هم پیوند می‌خورد تا اینکه از نظر نظم مکانی یا اتصالات مکانیکی یا انسجام ارگانیک به چشم بیاید» (لینچ، ۱۳۸۵). نشانه عنصری طبیعی یا مصنوعی است که به لحاظ شکل و عملکرد با محیط اطراف متفاوت بوده و برای القای حس مکان و هدایت شهروندان از آن‌ها استفاده می‌شود. تقویت این عناصر - به‌عنوان نمادی ظاهری در مقابل ارزش‌های معنایی و فرهنگی جامعه - می‌تواند موجب ارتقای تصویر ذهنی شهروندان و خوانایی فضای شهری شود (ترکاشوند

گسترش داده‌اند. علاوه بر آن این مکان‌ها با داشتن فضاهایی آرام و دلنشین- از نظر بعد کالبدی- قدرت دعوت‌کنندگی منحصر به فردی دارند. همچنین از این بناها به دلیل تمایزی که با محیط پیرامونشان دارند، به عنوان مکان‌هایی برای آدرس‌دادن استفاده می‌شود.

اصفهان یکی از شهرهای تاریخی و سنتی ایران است که عناصر هویت‌بخش فراوانی دارد؛ اما مانند سایر شهرهای کشور در معرض خطر بحران هویتی قرار گرفته است و این موضوع به‌ویژه در بخش‌ها و شهرک‌های جدید شهر به چشم می‌خورد. از دلایل این امر می‌توان به ساخته‌نشدن عناصر هویت‌بخش در شهرک‌های جدید و بی‌توجهی به شاخص‌های هویت در بخش‌های قدیمی شهر اشاره کرد.

محله شاهزاده ابراهیم یکی از محلات قدیمی شهر اصفهان شناخته می‌شود؛ که نامگذاری آن به علت قرارداشتن امامزاده‌ای با همین نام در این محله می‌باشد. پژوهش حاضر با هدف شناسایی شاخص‌های هویت‌بخش شهری و سنجش اثرگذاری و ارتباط بین این شاخص‌ها فراهم آمده است. اکنون سؤال اساسی اینجا است که عناصر و شاخص‌های هویت‌بخش امامزاده و فضای پیرامون آن چه چیزهایی هستند؟ یا هر یک از شاخص‌های هویت‌بخش این امامزاده به چه میزان بر یکدیگر تأثیرگذار هستند؟ برای پاسخ به این سؤال شاخص‌های هویت‌بخش شاهزاده ابراهیم و اثرگذاری این شاخص‌ها بر یکدیگر را بررسی می‌کنیم.

پیشینه پژوهش

در پژوهشی با عنوان «پرسمان تبعی در گفتمان کالبد شهر و هویت» و با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی و رویکردی استدلالی به این مسئله پرداخته‌ایم که آیا هویت تابع کالبد است یا کالبد تابع هویت؟ نتایج به‌دست آمده در آن پژوهش نشان می‌دهد که هویت و کالبد شهر در رابطه‌ای دوسویه قرار دارند و در بستر جریان دوسویه هویت است که کالبد شهر شکل می‌گیرد و این شکل‌گیری باعث استمرار تحولات و بالتبع تغییراتی پویا در مفاهیم و مؤلفه‌های هویت سرزمینی می‌شود.

از مهم‌ترین نتایج پژوهش موزونی در ۱۳۸۹ با عنوان «نقش مساجد در هویت‌بخشی سیمای شهرهای ایران» می‌توان به فهمیدن اهمیت فضاهای شهری از نظر بصری برای درک کردن محیط و هویت‌بخشی به آن و ایجاد فضایی پویا و ماندگار، و در نتیجه ساختن طرحی مناسب برای مساجد اشاره کرد. همچنین به متغیرها و معیارهایی توجه می‌کنند که کیفیت حیاتی و بصری مطلوب را در بستر مفاهیمی

چون تنوع، تداوم، تضاد، تباین، هماهنگی، خوانایی، هویت، توازن و... می‌سنجند. از نتایج دیگر این پژوهش: بازشناسی عناصر، عرصه‌ها و عواملی است که در ساماندهی مطلوب آن معیارها و متغیرهای مطلوب سیمای شهر اسلامی مؤثر هستند. تأثیر نماهای شهری در معماری مسجد و تأثیر نماد و نشانه‌های عرصه‌های شهری در ساختمان مسجد همراه با نشانه‌هایی که در محوریت مسجد شکل گرفته است از نتایج دیگر پژوهش موزونی است.

مؤیدی در (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «بقعه امامزادگان و هویت شهری» با روش توصیفی- تحلیلی به نتایج زیر اشاره کرده است که امامزاده‌ها- با توجه به اعتقادات مذهبی و دینی- به عنوان فصل مشترک همه این اقوام و گروه‌ها بر وحدت ساکنان شهر می‌افزایند و برخلاف تنوع فرهنگی، زبانی، نژادی و... از نظر عقیدتی و ارزشی وحدت ایجاد می‌کنند. این موضوع خود نیز با توجه به بررسی و تحلیل‌های صورت گرفته عامل پیدایش هویت در شهرها می‌شود به گونه‌ای که بر مبنای این موضوع ساکنان شهر خودشان را متعلق به آن شهر می‌دانند. همچنین بقعه این امامزادگان محل مناسبی برای برگزاری همایش‌ها و مناسبت‌های مذهبی با حضور عموم شهروندان است.

اشعری در (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «جایگاه و نقش مساجد در هویت‌بخشی به شهر اسلامی» و به روش توصیفی- تحلیلی- در محدوده مسجد عتیق شیراز- به این نتایج دست یافته است که مساجد می‌توانند باعث هویت‌یابی شهرها شوند، به شرط آنکه در حفظ و نگهداری آن‌ها بسیار دقت کنیم و از افراد متخصص برای مرمت آنها استفاده شود. همچنین تبلیغ کردن و شناساندن مسائلی، درباره هویت‌دهی عناصر شهری به دانشجویان معماری بسیار اهمیت دارد و اینکه مساجد نه تنها مکانی برای برپایی نماز بلکه محلی برای اجتماعات مردم هستند که می‌توانند مردم را به هم نزدیک کنند.

محققان دیگر در پژوهشی با عنوان «نقش مساجد در هویت‌بخشی به فضاهای شهری ایران» مسجد را نمادی در هویت‌شناسی مخصوصاً در فضای شهرهای اسلامی و ایرانی و عنصری کلیدی در شناخت معماری ایرانی- اسلامی می‌دانند. با ساخت مساجد و علاوه بر وجودداشتن ارتباطی منطقی بین عملکرد مساجد و فضای آن، وحدت فضایی در شهرها نیز شکل می‌گیرد. همچنین مساجد مرکز فعالیت‌های معنوی و هویت‌سازی است که موجب پویایی و زنده نگه‌داشتن فضاهای شهری می‌شوند.

در پژوهشی دیگر با عنوان «مسجد به عنوان عنصر هویت‌بخش و یکپارچه‌سازی مسلمانان» در محدوده اتحادیه اروپا- به نتایج زیر دست پیدا کرده‌اند:

ارزیابی قرار داده‌اند. همچنین بر اساس بررسی پیشینه‌های پژوهش، مطالعه خاصی درباره شهر اصفهان و به خصوص محله شاهزاده ابراهیم انجام نشده است.

در جدول ۱ - بر اساس نظرات و دیدگاه‌های مطرح شده، ابعاد و شاخص‌های هویت و زمینه‌های پیدایش آن به صورت کلی بیان شده است.

محدوده مورد مطالعه

محله شاهزاده ابراهیم در منطقه ۱ شهر اصفهان واقع شده است. این محله از شمال به خیابان شیخ بهایی از شرق به چهارباغ عباسی، از غرب به خیابان شهید دکتر بهشتی و از جنوب به عباس‌آباد محدود می‌شود. امامزاده ابراهیم بین دو خیابان آیت‌الله شمس‌آبادی و ابوذر واقع شده است که این خیابان‌ها عمود بر خیابان‌های شیخ بهایی و عباس‌آباد است. جمعیت این محله در سال ۱۳۹۲، ۸۱۰۹ نفر تخمین زده شده است. این امامزاده با نام قدیمی محله، به نام مستهلک شناخته می‌شده است. نسب این امامزاده بزرگ طبق گفته اهالی آن به امام موسی ابن جعفر (ع) می‌رسد. این بنا تا سال ۱۳۶۰ به صورت مصالح خشت و گل بوده که با همت اهالی، بنای فعلی به جای آن ساخته شده است. ایوان بیرونی حرم، کاشی کاری و ظریف کاری شده و گنبد زیارتگاه دوپوش بوده است که ارتفاع آن به ۲۴ متر می‌رسد. ضریح فلزی-نقره‌ای امامزاده ۲×۳ بوده که در سال ۱۳۵۳ روی سنگ مزار امامزاده نصب شده است. تزئینات داخلی حرم شامل نقاشی و آینه کاری تا سقف است. سنگاب قدیمی که تاریخ حجاری آن به سال ۱۰۹۱ می‌رسد، یکی از اشیاء قدیم زیارتگاه است. مساحت امامزاده در دهه ۶۰ و حدوداً اواخر دهه ۸۰ ه.ش. ۴۰۰ مترمربع بوده است؛ اما در سال ۱۳۸۸ که تعمیرات جدید امامزاده به همت اهالی محله و با مشارکت مالی آنها آغاز شد و هنوز هم ادامه دارد، حدود ۵۰۰ مترمربع از اراضی اطراف امامزاده آزادسازی و به فضای امامزاده افزوده شد که طبق عقیده اهالی و هیئت‌امنا آن جزء اراضی موقوفی امامزاده از گذشته بوده است. در حال حاضر مساحت این امامزاده حدود ۹۰۰ مترمربع است (آستان مقدس امامزاده ابراهیم (ع)، ۱۳۹۴). در تصویر ۲ موقعیت مکان امامزاده و کاربری‌های اطراف آن نشان داده شده است.

روش‌شناسی

در پژوهش حاضر با توجه به هدف اصلی پژوهش (سنجش اثرگذاری شاخص‌های هویت‌بخش بر یکدیگر در محله شاهزاده ابراهیم است) از روش تحلیل عاملی استفاده شده است. «تحلیل

مساجد عصری مهم در شکل‌گیری هویت مسلمان هستند و این هویت شامل جنبه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، شخصی و ... است. مسلمانان با توجه به زبانی که صحبت می‌کنند، نگرشی که دارند، جایی که در آن زندگی می‌کنند و فعالیت‌هایی که انجام می‌دهند، هویت‌شان شکل می‌گیرد. در این راستا مساجد ابعاد مختلف هویت انسان را شکل می‌دهد که عبارتند از: ابعاد جنسی، قومی، اجتماعی، مذهبی، فرهنگی و ... برای مثال باید بگوییم که نه تنها مسلمانان اروپا از مساجد اروپا تأثیر می‌پذیرند بلکه اروپاییان غیرمسلمان نیز از آن‌ها تأثیر می‌گیرند و این مسئله را در افزایش تعداد مساجد اروپا به خوبی می‌بینیم.

از مهم‌ترین نتایج پژوهش نجفی و شریفی با عنوان «الحاق عمومی به مکان‌های مذهبی» - در محدوده مساجد مالزی می‌توانیم به مواردی اشاره کنیم: ۱- ویژگی‌های روانی، فیزیکی، اجتماعی و فرهنگی مساجد و تأثیری که بر روی مردم و میزان دلبستگی و ارتباط آنها با مساجد گذاشته است. ۲- نه تنها احساس مذهبی بلکه زیبایی معماری مساجد مالزی می‌تواند در تقویت ارتباطات عاطفی بین مردم و این مکان مؤثر باشد. ۳- سبک‌های دیگر معماری‌ها تأثیری در ارتباط مردم با مساجد ندارد. ۴- هویت، ارزش‌های فرهنگی، امکانات، محیط راحت و تجربه کاربران از مهم‌ترین دلایل جذب مردم به مساجد هستند.

محققانی دیگر در پژوهشی با عنوان «نقش مساجد به عنوان مراکز هویت‌بخش در محلات شهری» با روشی تحلیلی در تحقیق درباره مسجد احمدیه در محله نارمک تهران به این نتیجه رسیدند که: این مسجد یکی از عناصر هویت‌بخش و مهم در انسجام اجتماعی محله است و نقش مهمی در تقویت هویت شهری دارد. از نظر فیزیکی نیز اگر این ساختار مقدس بر اساس معماری اسلامی ساخته شود می‌تواند عنصری شاخص و هویت‌بخش، و عاملی مؤثر در دلبستگی به محل باشد. مطالعات انجام‌شده، نقش و اهمیت مساجد و امامزاده‌ها را در هویت‌بخشی به محلات شهری نشان می‌دهد.

پژوهش حاضر ضمن استفاده از نتایج این پژوهش‌ها به دنبال تحلیل معیارها و مؤلفه‌های اصلی، کالبدی، اجتماعی، زیست‌محیطی و عملکردی فضای اطراف امامزاده است و نحوه اثرگذاری شاخص‌های اصلی در راستای افزایش هویت محله‌ای را نشان می‌دهد. روش ارزیابی متغیرها به صورت کیفی بوده و در معادلات ساختاری تحلیل شده است و از طریق روش‌های آماری پیشرفته مدل‌سازی ممکن است نتایج مناسب‌تری را نشان دهد. درحالی‌که سایر پژوهش‌های موجود در این زمینه، تحلیل‌های کیفی را ملاک سنجش و

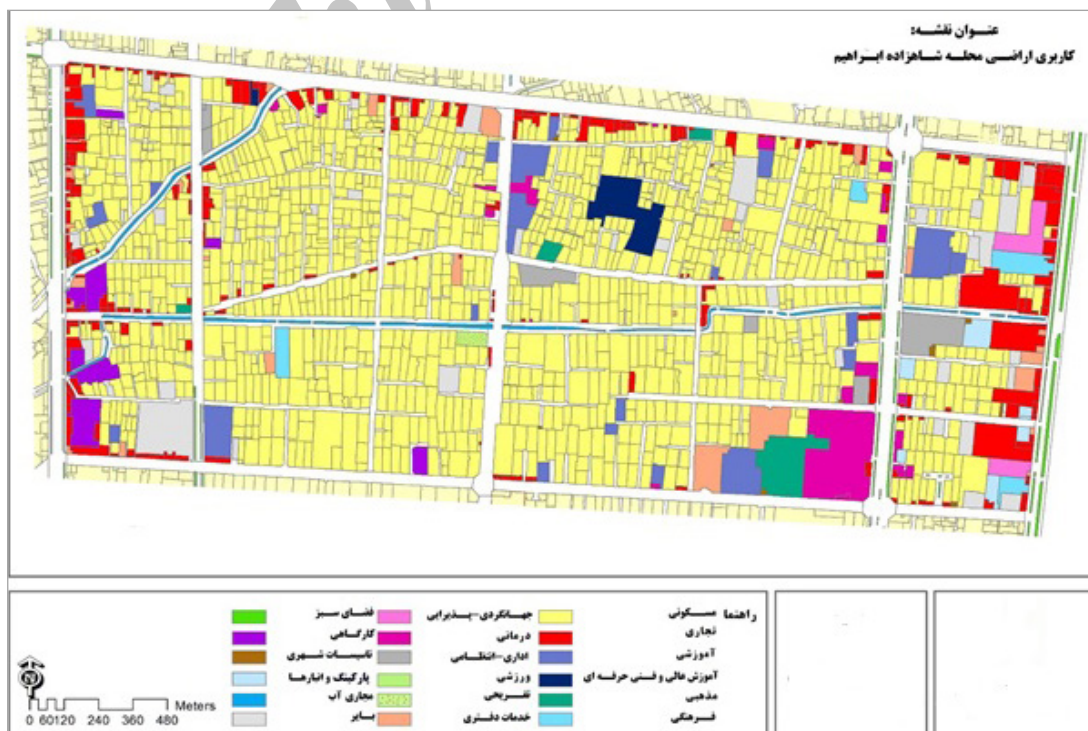
جدول ۱. ابعاد، مؤلفه‌ها و معیارهای شکل‌دهنده هویت مکان

ابعاد هویت	شاخص	مؤلفه	معیار	منبع
عینی و ملموس	کالبدی-فضایی	سازمان فضایی	میزان نفوذپذیری (تعداد دسترسی)، موقعیت قرارگیری مکان در زمینه شهری، پیوستگی فضاهای عمومی شهری	(رلف، ۱۳۸۹)، (رحیمیان، ۱۳۹۰) (Ujang, 2010)
		ساختار شکلی	مکان‌های باستانی و تاریخی در فضاهای شهری، شناخت کالبد شهر، تنوع در شکل و نحوه قرارگیری فضاها، نحوه دسترسی به فضاها و کاربری‌ها، شکل ساخت فضاها و مبلمان شهری، جذابیت و زیبایی فضای شهری، تمایز از غیر و تشابه با خودی، محصوریت فضاهای شهری، استفاده از عناصر معماری سنتی در طراحی فضاها	(دانشپور، ۱۳۸۳)، (راپاپورت، ۱۳۸۴)، (بور، ۱۳۷۵)، (مسعودی، ۱۳۸۸)، (نوفل و همکاران، ۱۳۸۸)، (رلف، ۱۳۸۹)، (رحیمیان، ۱۳۹۰)، (امیرحاجلو و زنگانه، ۱۳۹۱)، (کالن، ۱۳۸۲)، (فلاح، ۱۳۸۴)
	طبیعی و زیست محیطی	-	طول و عرض جغرافیایی، توپوگرافی، وجود عناصر نقطه‌ای مانند چشمه و تپه، وجود عناصر خطی مانند رود و رشته کوه، تنوع خاک و پوشش گیاهی، وجود عناصر طبیعی در محله و همزیستی محله با عناصر طبیعی	(بهزاد فر، ۱۳۸۷)، (مسعودی، ۱۳۸۸)، (نوفل و همکاران، ۱۳۸۸)، (وارثی و همکاران، ۱۳۸۹)
ذهنی و انتزاعی اجتماعی-فرهنگی	اجتماعی-فرهنگی	حس و تعلق	حس مالکیت در ساکنان محله، تداعی خاطرات جمعی، دلبستگی و وابستگی به مکان، مشارکت در برنامه‌ها، آشنایی با عناصر یا چهره‌های شاخص محله، احساس تعهد به محله، تمایل به سکونت درازمدت در محل، تمایل به حفظ و تقویت پاتوق‌ها و محل‌های گردهمایی، دسترسی به تسهیلات و امکانات لازم در محله، پاکیزگی و بهداشت محله، گرایش به حفظ کالبد محله، برگزاری جلسات شور و مشورت در محله (شورای محلی)، احساس آسودگی خاطر، رضایتمندی از محله و از ساکنان محلی، حس خودمانی بودن	(الکساندر، ۱۳۹۰)، (قاسمی، ۱۳۸۳)، (موثقی و ایرملو، ۱۳۸۵)، (بور، ۱۳۷۵)، (بهزاد فر، ۱۳۸۷)، (نوفل و همکاران، ۱۳۸۸)، (قاسمی و نگینی، ۱۳۸۹)، (نگارستان و همکاران، ۱۳۸۹)، (شکوهی و همکاران، ۱۳۹۰)، (رحیمیان، ۱۳۹۰)، (باقرنیا و شفیع، ۱۳۹۰)، (رهنما و رضوی، ۱۳۹۱) (Proshansky, 1983), (Foth, 2004), (Ujang, 2010), (Torabi, Sima, 2013), (Qazimi, 2014)
		تعاملات اجتماعی	وجود انسجام و پیوستگی در محله (همبستگی اجتماعی)، اختلاط و تنوع اجتماعی، تعاملات اجتماعی میان ساکنان، تعاملات اجتماعی میان ساکنان و محیط، وجود شناخت متقابل ساکنان از یکدیگر، حضور فعال مردم در فعالیت‌ها، تکرار الگوی خاصی از فعالیت‌ها، وجود پاتوق‌ها و محل‌های گردهمایی و فعالیت‌های جمعی در محله، برقراری ارتباط ساکنین محله با فضاهای فرهنگی، مذهبی و تفریحی موجود در بافت محله و امکان استفاده تمام ساکنین از این فضاها، وجود اتصالات قوی درون محله، فعال بودن فضاهای شهری در تمام ساعات شب و روز	(الکساندر، ۱۳۹۰)، (قاسمی، ۱۳۸۳)، (قاسمی و نگینی، ۱۳۸۹)، (رحیمیان، ۱۳۹۰)، (کوهی فرد، ۱۳۹۲) (Ujang, 2010), (maroofi et al, 2014)
	احساس امنیت	حضور بدون نگرانی کودکان و زنان در محله، روشنایی معابر محله، عدم حضور افراد معتاد و ولگرد در محله، نبود بستر رفتارهای مجرمانه در محله، نظارت ساکنان بر عرصه‌های عمومی، تردد پیاده و سواره، شناخت متقابل ساکنان از یکدیگر، انعطاف‌پذیری فضاهای شهری، ایمنی معابر	(قاسمی، ۱۳۸۳)، (موثقی و ایرملو، ۱۳۸۵)، (قاسمی و نگینی، ۱۳۸۹)، (رحیمیان، ۱۳۹۰) (Ujang, 2010), (maroofi et al, 2014)	
	میراث فرهنگی	فرهنگ، مناسک عام، اعتقادات، آداب و رسوم	(بهزادفر، ۱۳۸۷)، (شکوهی و همکاران، ۱۳۹۰)، (کوهی فرد، ۱۳۹۲)	
تاریخی	تاریخی	قدمت و سابقه تاریخی، زمان، به گوش رسیدن آوای گذشته	(بهزادفر، ۱۳۸۷)، (رحیمیان، ۱۳۹۰)، (وحید و نگینی، ۱۳۹۱)، (کرمونا، ۲۰۰۴)	

ادامه جدول ۱. ابعاد، مؤلفه‌ها و معیارهای شکل‌دهنده هویت مکان

ابعاد هویت	شاخص	مؤلفه	معیار	منبع
ذهنی و انتزاعی اجتماعی - فرهنگی	ادراکی	معنا	چگونگی ترکیب اجزای فضا یا مکان‌ها با یکدیگر و فهم روابط غالب کارکردی، فرمی و منظری، انطباق کامل بنا با ساختار غیر فضایی، شفافیت محیطی و درک مستقیم نحوه عمل فعالیت‌ها و عملکردهای فنی مختلف، میزان برقراری ارتباط صحیح افراد با یکدیگر از طریق عناصر کالبدی نمادی صریح و ضمنی، میزان انتقال ارزش‌های فرهنگی و تمایز آن‌ها با زمینه، مشابهت، مجاورت و شمول. تشابه در عین تمایز، تداوم در حین تحول، وحدت در عین کثرت، قدرت دعوت‌کنندگی، تطبیق عینیت فضا با اندوخته‌های ذهن، خوشایندی بصری، آسایش و آرامش	(قاسمی، ۱۳۸۳)، (میرمقنایی، ۱۳۸۳)، (موتقی و ایرملو، ۱۳۸۵)، (حبیب و همکاران، ۱۳۸۷)، (رلف، ۱۳۸۹)، (رحیمیان، ۱۳۹۰)، (لینچ، ۱۹۸۱) (Ujang, 2010)
			خوانایی	وجود تصویر ذهنی روشن و خوانا از محیط، وجود نشانه‌های طبیعی و مصنوع در شهر، تصویر ذهنی یکپارچه
	عملکرد	زیست پذیری	استفاده بهینه از مکان، روانی فعالیت‌ها، رفتارها و الگوها، انطباق خوب فرم و عملکرد، تعامل فعالیت‌ها، سرزندگی، تناسب با محیط‌زیست	(رلف، ۱۳۸۹)، (رحیمیان، ۱۳۹۰)، (فلاح، ۱۳۸۴) (Ujang, 201)
		تنوع	تنوع فعالیت‌ها، انعطاف‌پذیری فعالیت‌ها، آزادی انتخاب	(جیکوبز، ۱۳۸۶)، (رحیمیان، ۱۳۹۰)، (بهزادفر و مولائی، ۱۳۹۳) (Ujang, 2010) (maroofi et all, 2014)

(نگارندگان، ۱۳۹۵)

تصویر ۲: کاربری اراضی محله شاهزاده ابراهیم (شرکت مشاور باوند، ۱۳۸۳)

عاملی «تکنیکی است که کاهش دادن تعداد زیادی از متغیرهای وابسته را (با هم) و به‌صورت تعداد کوچک‌تری از ابعاد پنهان (عامل‌ها) امکان‌پذیر می‌سازد به طوری که در آن کمترین امکان برای گم شدن اطلاعات وجود داشته باشد. تحلیل عاملی برخلاف رگرسیون چندگانه و تحلیل تشخیصی یا همبستگی کانونی - که در آنها تعداد زیادی متغیر مستقل و یک یا چند متغیر وابسته وجود دارد - روشی هم‌وابسته (وابسته به یکدیگر) است که در آن کلیه متغیرها به‌صورت همزمان مدنظر قرار می‌گیرند. با استفاده از این مدل تعدادی از معیارهای ناهمبسته با شاخص‌ها حذف می‌شوند و تنها معیارهایی باقی می‌مانند که کاملاً با شاخص‌های مورد مطالعه همبستگی داشته باشند.

در نهایت، مدل ارتباط این شاخص‌ها، معیارها و بار عاملی آنها با یکدیگر ترسیم شده است. برای رسم مدل از روش مدل‌سازی ساختاری در محیط نرم‌افزار آموس گرافیک^۸ استفاده شده است. با توجه به اطلاعات جمعیتی به دست آمده از محله شاهزاده ابراهیم، این محله ۸۱۰۹ نفر جمعیت دارد. بر طبق فرمول کوکران و با اطمینان کامل - حدوداً ۹۵ درصد - می‌توان گفت که تعداد پرسشنامه برای سنجش موضوع مورد مطالعه ۳۰۰ عدد است که در بین اهالی محله توزیع شده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های این پژوهش در دو بخش توصیفی و تحلیلی نشان داده شده است. در بخش اول مقادیر میانگین متغیرها توصیف شده‌اند و در بخش تحلیلی با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری، معیارها در قالب عامل‌های پنج‌گانه اندازه‌گیری شده‌اند.

توصیف متغیرهای عامل‌ها

با توجه به جدول شماره ۱، ابعاد هویت‌بخش در ۵ دسته قرار گرفته‌اند که شامل: عوامل زیست‌محیطی، کالبدی، ادراکی، عملکردی، فرهنگی و اجتماعی هستند. جدول شماره ۲ وضعیت کلی معیارهای مورد مطالعه را بر اساس اطلاعات به دست آمده، نشان داده است. در بعد زیست‌محیطی مهم‌ترین معیارها: رعایت اصول بهداشتی، نظافت معابر و محیط اطراف امامزاده است. در بعد کالبدی می‌توان به معیارهایی اشاره کرد که وضعیت مناسب‌تری داشته‌اند؛ معیارهایی چون: شاخص بودن امامزاده، دسترسی راحت به آن و داشتن موقعیت مکانی مناسب. در این میان این امامزاده شاخص‌های کالبدی نامناسبی چون: در معرض دید نبودن و کیفیت پایین مبلمان شهری امامزاده دارد. از طرفی دیگر از نظر بعد ادراکی مهم‌ترین

نقاط قوت امامزاده: احساس آرامش و آسایش ساکنین و استفاده از امامزاده برای آدرس‌دهی است. مهم‌ترین نقاط ضعف این بعد: بی‌توجهی مسئولین و متولیان فرهنگی شهر به امامزاده به‌عنوان عنصری فرهنگی است. از نظر عملکردی استفاده ساکنین از فضای امامزاده برای انجام دادن فعالیت‌ها و مراسم محله‌ای، و تجانس و سازگاری داشتن امامزاده با بناها و کاربری‌های اطراف توجه ما را جلب می‌کند. تنوع پذیر نبودن در تعامل و ارتباط فعالیت‌های فرهنگی و مذهبی از مهم‌ترین ضعف‌های عملکردی محیط امامزاده است. برای بعد فرهنگی و اجتماعی ۲۵ معیار در نظر گرفته شده که از این میان می‌توان به ویژگی‌های مثبتی چون: احساس تعلق و دلبستگی داشتن و متعهد بودن به امامزاده، و حضور فعال مردم در امامزاده اشاره کرد. نقاط منفی اجتماعی و فرهنگی محله شامل: آشنان نبودن با چهره‌های شاخص محله در امامزاده، بی‌توجهی به حفظ و نگهداری امامزاده به‌عنوان پاتوق، و بی‌تحرکی فضای امامزاده در ساعات مختلف شبانه‌روز است.

تحلیل استنباطی

نامگذاری متغیرها

در مدل‌سازی معادلات ساختاری دو نوع متغیر اصلی وجود دارد: متغیرهای بیرونی که همواره به صورت متغیرهایی مستقل‌اند و در معادلات ساختاری با X نشان داده می‌شوند. متغیرهای درونی عنصری از مدل ساختاری‌اند که حداقل پیکانی یک سویه به سمت آن‌ها نشان رفته و نمادشان در معادلات ساختاری Y است. متغیرهای پنهان بیرونی که شامل مواردی چون: ادراکی X_1X_1 ، اجتماعی X_2X_2 ، عملکردی X_3X_3 ، زیست‌محیطی X_4X_4 ، کالبدی X_5X_5 هستند با نمادهای ذکر شده نشان داده می‌شوند.

در جدول شماره ۳ نامگذاری هر یک از متغیرها نشان داده شده است. در تصویر ۳ به ارتباط بین متغیرهای بیرونی، متغیرهای پنهان درونی و متغیرهای پنهان بیرونی پرداخته شده است.

وزن رگرسیونی (واریانس - بار عاملی) متغیرها

یکی از شاخص‌های مورد مطالعه در این پژوهش شاخص اجتماعی است. در ابتدا با توجه به هدف پژوهش و ویژگی‌های محدوده مورد مطالعه، تعداد ۲۵ معیار برای شاخص اجتماعی در نظر گرفته شد. پس از بررسی میزان همبستگی این معیارها با شاخصمان، تعدادی از معیارها به علت همبستگی پایین با سایر معیارهای این عامل از مدل حذف و تعدادی در مقابل این معیارها به آن اضافه شدند. این معیارهای حذف شده عبارتند از: «آشنایی با چهره‌های شاخص محله از طریق

جدول ۲. میانگین معیارهای هویت بخش در محله شاهداده ابراهیم

میانگین	معیار	ابعاد	میانگین	معیار	ابعاد
۴	حس تعلق و دلبستگی به امامزاده	روشنایی اجتماعی	۳,۳۳	پوشش گیاهی معابر	زیست محیطی
۳,۴۵	حس مالکیت به امامزاده		۲,۳۵	عناصر طبیعی موجود	
۳,۱	مشارکت و حضور فعال ساکنان در برنامه‌های امامزاده		۳,۴۵	پاکیزگی معابر و حیاط	
۳,۵۳	اهمیت‌دادن به برپایی مراسم جمعی		۲,۹۸	نبود نخاله‌های ساختمانی اطراف امامزاده	
۲,۵۴	آشنایی با چهره‌های شاخص محله از طریق امامزاده		۳,۷۳	توجه ساکنان به بهداشت و پاکیزگی	
۴	حس تعهد برای حفظ امامزاده		۴,۰۴	عنصر شاخص در محله	شاخص‌های کالبدی
۳,۴۵	دسترسی به خدمات و تسهیلات		۳,۹۷	دسترسی راحت به امامزاده	
۳,۱	تمایل به سکونت در این محله به علت وجود امامزاده		۳,۵	کیفیت معابر پیرامون امامزاده	
۳,۵۳	تشویق به حضور در امامزاده		۲,۸	کیفیت مبلمان شهری در امامزاده	
۲,۵۴	تمایل به حفظ و نگه‌داشت امامزاده به عنوان پاتوق		۳,۹	موقعیت مکانی امامزاده	
۳,۸۷	برگزاری جلسات شور و مشورت در امامزاده		۳,۳۲	وحدت و پیوستگی با عناصر پیرامونی	
۳,۴۲	پویایی و سرزندگی محیط امامزاده		۲,۶۶	در معرض دید بودن از خیابان‌های اصلی	
۳,۲۱	خودمانی بودن فضای امامزاده		۳,۲۸	شکل ظاهری و زیبایی بصری	
۳,۳۹	همبستگی ساکنان محله		۳,۱۱	مصالح و تزئینات متنوع	
۳,۳۶	اختلاط و تنوع اجتماعی در محیط امامزاده		۳,۷۲	الگوی معماری آشنا در امامزاده	
۴	حضور فعال مردم در محیط امامزاده		۳,۶۴	شاخص شدن محله به علت وجود امامزاده	ادراکی
۳,۴۵	تعامل و ارتباط مردم در فضای امامزاده		۲,۹۸	به عنوان عنصر فرهنگی در سطح محله	
۳,۱	تکرار الگوی خاصی از رویدادهای اجتماعی و فرهنگی		۳,۴۲	تمایز امامزاده از نظر شکلی با زمینه‌اش	
۳,۵۳	حضور زنان و کودکان در اطراف امامزاده		۳,۶۱	قدرت دعوت‌کنندگی امامزاده	
۳,۴۱	روشنایی معابر در شب	۴,۰۲	گرایش و احساس خوب		
۲,۹۶	نظارت اجتماعی	۴,۰۶	احساس آسایش و آرامش		
۳,۸۲	تردد عابران سواره و پیاده پیرامون امامزاده	۳,۸	به‌سادگی پیدا کردن مسیر امامزاده		
۳,۲۵	قابلیت امامزاده برای انجام فعالیت‌های مختلف	۳,۹۴	استفاده از امامزاده برای آدرس‌دهی		
۲,۵۲	فعال بودن امامزاده در تمام ساعات	۳,۵۷	میزان استفاده از امامزاده توسط ساکنان	عملکردی	
۳,۵۵	ایمنی معابر	۲,۵۷	تنوع فعالیتی امامزاده		
		۲,۷۸	تعامل و ارتباط ناشی از فعالیت‌های مذهبی و فرهنگی		
		۳,۲۵	انطباق شکل ظاهری با عملکردهای مذهبی و فرهنگی		
			۳,۳۴	سازگاری امامزاده با کاربری‌های پیرامون آن	

(نگارندگان، ۱۳۹۵)

جدول ۳. نامگذاری متغیرها

نماد	متغیر	نماد	متغیر	نماد	متغیر
X ₁	کیفیت پوشش گیاهی معابر	X ₁₅	به‌کارگیری الگوی معماری آشنا در امامزاده	X ₃₀	صمیمیت فضای امامزاده
X ₂	کیفیت پاکیزگی معابر و حیاط	X ₁₇	روشنایی معابر در شب	X ₃₁	امکان انجام فعالیت‌های متناسب و متنوع
X ₄	نبودن نخاله‌های ساختمانی اطراف امامزاده	X ₁₉	تمایز امامزاده از نظر شکلی با زمینه اش	X ₃₅	مشارکت و حضور فعال ساکنان در برنامه‌های امامزاده
X ₇	دسترسی راحت به امامزاده	X ₂₀	قدرت دعوت‌کنندگی امامزاده	X ₃₆	اهمیت دادن به برپایی مراسم جمعی
X ₉	کیفیت مبلمان شهری در امامزاده	X ₂₁	گرایش داشتن به احساسی خوب	X ₃₈	حس تعهد برای حفظ امامزاده
X ₁₀	موقعیت مکانی امامزاده در سطح محله	X ₂₂	احساس آسایش و آرامش	X ₃₉	دسترسی به خدمات و امکانات امامزاده
X ₁₁	وحدت و پیوستگی امامزاده با عناصر محیط	X ₂₄	استفاده از امامزاده برای آدرس‌دهی	X ₄₀	تمایل به سکونت در این محله به علت وجود امامزاده
X ₁₂	در معرض دیدبودن امامزاده از خیابان‌های اصلی	X ₂₅	میزان استفاده از امامزاده توسط ساکنان	X ₄₂	تمایل به حفظ و نگه داشت امامزاده به عنوان پاتوق
X ₁₃	کیفیت امامزاده از نظر شکل ظاهری و زیبایی بصری	X ₂₈	انطباق شکل ظاهری امامزاده با عملکردهای فرهنگی و مذهبی	X ₄₄	پویایی و سرزندگی محیط امامزاده
X ₁₄	مصالح و تزئینات متنوع	X ₂₉	سازگاری امامزاده با کاربری‌های پیرامون آن	X ₄₅	همبستگی ساکنان محله
				X ₄₈	تعامل و ارتباط مردم در فضای امامزاده

(نگارندگان، ۱۳۹۵)

متغیرهای باقیمانده در مدل که سهم بیشتری در تبیین عامل اجتماعی داشته‌اند به ترتیب عبارتند از: حس تعهد برای حفظ امامزاده با بار عاملی ۰٫۷۷۸، تعامل و ارتباط مردم در فضای امامزاده با بار عاملی ۰٫۷۲۳، دسترسی به خدمات و امکانات امامزاده با بار عاملی ۰٫۷۱۹ و پویایی و سرزندگی محیط امامزاده با بار عاملی ۰٫۷۱۳. متغیرهایی که کمترین سهم را در تبیین عامل اجتماعی داشته‌اند شامل موارد زیر هستند: تمایل به سکونت در این محله به علت وجود امامزاده با بار عاملی ۰٫۲۳۲ و مشارکت و حضور فعال ساکنان در برنامه‌های امامزاده با بار عاملی ۰٫۴۸۳.

شاخص عملکردی از دیگر شاخص‌های مورد مطالعه در این پژوهش است. برای این شاخص بر اساس مطالعه مبانی نظری، ده معیار در نظر گرفته شده است. از بین معیارهای در نظر گرفته شده «تنوع فعالیت‌های امامزاده و تعامل و ارتباط

امامزاده، تشویق کردن مردم به حضور در امامزاده، برگزاری جلسات شور و مشورت در امامزاده، توجه کردن به اختلاط و تنوع اجتماعی در محیط امامزاده، حضور فعال مردم در محیط امامزاده، فعال بودن امامزاده در تمام ساعات، حس تعلق و دل‌بستگی داشتن به امامزاده و حس مالکیت داشتن به آن». با بررسی معیارهای حذف‌شده و بازنگری جدول میانگین، مشخص می‌شود: معیارهایی حذف شده‌اند که دارای اختلاف وزنی زیادی بوده‌اند. در بین این معیارها مواردی چون: تعداد تشکیل جلسات شور و مشورت در امامزاده، حضور فعال مردم در محیط امامزاده، حس تعلق و دل‌بستگی به امامزاده و حس مالکیت نسبت به امامزاده آمار بیشتری نسبت به دیگر معیارها دارند و با سایر شاخص‌های مدل سازگاری ندارند و به عبارت دیگر وضعیت بسیار خوبی در محله دارند. برخلاف سایر معیارهای حذف‌شده که وضعیت مناسبی ندارند.

و گرایش و احساس خوب در فضای امامزاده با بار عاملی $۷۰۴,۰$ مربوط بوده است. متغیرهای بیرونی ای که کمترین سهم را در تبیین عامل داشته‌اند: متغیر استفاده از امامزاده برای آدرس دهی با بار عاملی $۵۰۸,۰$ بوده‌اند.

رابطه همبستگی (کوواریانس) بین عامل‌های اصلی

با توجه به جدول شماره ۴ بارهای عاملی، مقادیر بحرانی و معنا و مفهوم (p.value) از معنادار بودن رابطه بین متغیرهای بیرونی با متغیرهای پنهان درونی و بیرونی حکایت می‌کنند. در مسیر ۱، نحوه اثرگذاری شاخص اجتماعی بر شاخص زیست‌محیطی بررسی شده است. و با توجه به بار عاملی (ضریب تعیین استاندارد) $۰,۱۷۳$ ، نسبت بحرانی (C.R.) و سطح معناداری (P) آن نتیجه می‌گیریم که رابطه معناداری میان شاخص زیست‌محیطی و شاخص اجتماعی وجود دارد که بر هویت محلات اثر می‌گذارند.

در مسیر ۲، اثر شاخص اجتماعی بر شاخص کالبدی سنجیده شده است. بار عاملی $۰,۵۵۹$ ، بار عاملی استاندارد $۰,۳۴۱$ و نسبت بحرانی $۵,۰۲۶$ حاکی از آن است که شاخص اجتماعی بر کالبدی اثرگذار است و رابطه معناداری بین دو عنصر اجتماعی و کالبدی وجود دارد.

در مسیر ۳، اثر شاخص زیست‌محیطی بر شاخص کالبدی مدنظر قرار گرفته است. بر اساس بار عاملی استاندارد $۰,۲۴۳$ و ضریب بحرانی می‌توان نتیجه گرفت: رابطه معناداری بین شاخص زیست‌محیطی و کالبدی وجود دارد.

در مسیر ۴ به معنادار بودن رابطه میان شاخص اجتماعی و ادراکی اشاره شده است. به عبارتی می‌توان گفت شاخص‌های هویت‌بخش اجتماعی محلات شهری بر شاخص‌های ادراکی آن اثرگذار هستند. میزان و شدت این همبستگی با توجه به بار عاملی آن بیشتر از اثرگذاری سایر شاخص‌ها بر یکدیگر بوده است.

در مسیر ۵ رابطه و میزان اثرگذاری شاخص کالبدی بر شاخص ادراکی سنجیده شده است. با توجه به بار عاملی $۰,۱۵۶$ و ضریب بحران $۲,۱۵۱$ و سطح معناداری $۰,۰۳۱$ آن نتیجه می‌گیریم که شاخص کالبدی بر شاخص ادراکی اثرگذار است و رابطه معناداری میان این دو شاخص هویت‌بخش برقرار است. لازم به ذکر است که میزان همبستگی این دو شاخص به علت کم بودن بار عاملی‌شان، پایین‌تر از سایر شاخص‌ها است.

در مسیر ۶ میزان اثرگذاری شاخص زیست‌محیطی بر شاخص عملکردی سنجیده شده است. بر اساس بار عاملی (ضریب تعیین) ضریب بحران و سطح معناداری $۰,۰۰۵$ می‌توان گفت رابطه معناداری میان دو شاخص وجود دارد.

فعالیت‌های فرهنگی و مذهبی در مدل حذف شده است. از بین متغیرهای مشاهده‌شده بیرونی: متغیر $X_{30}X_{30}$ (خودمانی بودن فضای امامزاده) با بار عاملی $۰,۶۶۸$ ، $X_{25}X_{25}$ (استفاده مناسب ساکنین از این فضا) با بار عاملی $۰,۶۱۷$ و سازگاری امامزاده با کاربری اطراف با بار عاملی $۰,۵۲۲$ بیشترین سهم در تبیین این عامل را داشته‌اند. متغیرهای بیرونی که کمترین سهم را در تبیین عامل عملکردی داشته‌اند مربوط به امکان انجام فعالیت‌های متناسب و مختلف با بار عاملی $۰,۳۳۲$ می‌باشد.

ویژگی‌های کالبدی ارتباط تنگاتنگی با هویت مکان دارد و این ارتباط به صورت دوسویه و متقابل است. از بین معیارهای کالبدی، معیارهایی چون: «معیار نقش امامزاده به عنوان عنصر شاخص محله و کیفیت معابر پیرامون امامزاده» به علت همبستگی پایین با سایر معیارهای کالبدی و مخصوصاً معیارهای شاخص کالبدی از مدل حذف شده‌اند. از بین متغیرهای بیرونی به ترتیب معیارهای کیفیت امامزاده از نظر شکل ظاهری و زیبایی بصری با بار عاملی $۰,۸۴۴$ ، مصالح و تزئینات متنوع با بار عاملی $۰,۸۴۰$ و به‌کارگیری الگوی معماری آشنا در امامزاده با بار عاملی $۰,۶۳۷$ بیشترین سهم را در تبیین عامل داشته‌اند. در این بین معیار روشنایی معابر در شب با بار عاملی $۰,۳۱۱$ کمترین مقدار در تبیین عامل کالبدی بوده و به عبارتی دیگر کمترین میزان اثرگذاری و همبستگی در این عامل را داشته است.

برای عامل زیست‌محیطی ابتدا پنج معیار مشخص شده بود. از بین این معیارها: «وضعیت عناصر طبیعی در امامزاده و توجه ساکنین به بهداشت و پاکیزگی امامزاده» همبستگی بسیار پایینی با عامل داشت؛ لذا این دو متغیر بیرونی از متغیر پنهان درونی (عامل زیست‌محیطی) حذف گردیده و به‌طور کلی از مدل خارج شدند. برای تبیین متغیر پنهان درونی (عامل زیست‌محیطی) سه متغیر در مدل باقی‌مانده است. از بین این متغیرها به ترتیب کیفیت پاکیزگی معابر و حیاط امامزاده با بار عاملی $۰,۷۵۵$ و نبودن نخاله‌های ساختمانی اطراف امامزاده با بار عاملی $۰,۶۳۹$ دارای بیشترین سهم و متغیر کیفیت پوشش گیاهی معابر با بار عاملی $۰,۴۲۰$ دارای کمترین سهم در تبیین متغیر زیست‌محیطی هستند.

برای شاخص ادراکی نه معیار در نظر گرفته شده است. از بین این معیارها: «معیارهای آسان پیدا کردن مسیر امامزاده و مشهور شدن محله به علت وجود امامزاده» به علت همبستگی پایین با عامل ادراکی از مدل خارج شده‌اند. بیشترین بار عاملی و همبستگی معیارها به قدرت دعوت‌کنندگی امامزاده با بار عاملی $۰,۷۶۱$ ، احساس آرامش و آسایش با بار عاملی $۰,۷۱۸$

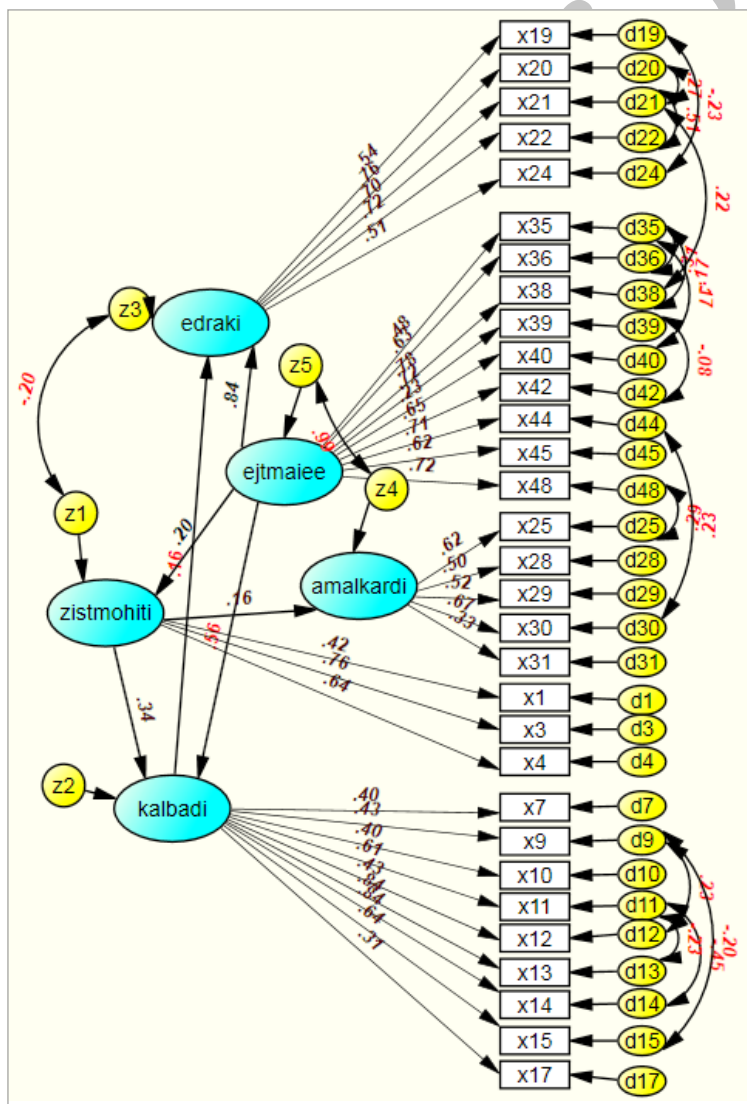
این بین کمترین همبستگی مربوط به خصوصیات کالبدی و ادراکی می‌باشد و این به این معنا است که صرفاً با داشتن ظاهری زیبا و رسیدگی به کیفیت‌های کالبدی یک محله یا عنصر نمی‌توان آن را به عنصری خاطره ساز و با هویت تبدیل کرد. با توجه به یافته‌های پژوهش، معیارها و شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی نقش پررنگ‌تری بر عناصر هویت‌بخش محله شاهزاده ابراهیم داشته است.

در جدول ۴ وزن رگرسیون استاندارد پس از کسر مقادیر خطا مشخص شده است.

سنجش برازش مدل مفهومی

همان‌گونه که در جدول ۵ آورده شده است، شاخص‌های RMR، AGFI، PGFI، IFI، TLI، CFI، ECVI بسیار مطلوب مدل دلالت دارند و مدلی را تأیید می‌کنند که در اینجا تخمین زده شده است.

شاخص‌های اجتماعی‌ای مانند سواد، احساس تعلق، امنیت و ... بر روی ابعاد مختلف زیست‌محیطی، ادراکی و کالبدی اثر می‌گذارند. از بین این عوامل بیشترین همبستگی‌ها به شاخص‌های اجتماعی و ادراکی مربوط هستند؛ لذا سرمایه گذاری بر روی شاخص‌های اجتماعی نظیر افزایش حس تعلق، مالکیت، مشارکت، تعهد و... می‌تواند باعث ارتقای ادراک مردم از امامزاده و در نتیجه ارتقای هویت امامزاده و محله بشود. بهبود شرایط زیست‌محیطی مانند: نبودن زباله و آلودگی زیست‌محیطی و توسعه فضای سبز بر روی شاخص‌های کالبدی مانند: کیفیت معابر، زیبایی بصری، امکان استفاده بهینه از مبلمان شهری و در معرض دید بودن امامزاده اثرگذار است. همچنین شاخص‌های زیست‌محیطی بر روی شاخص‌های عملکردی مانند: احساس آسایش و آرامش، قدرت دعوت‌کنندگی و خاص شدن محله اثر می‌گذارند. در

تصویر ۳. وزن رگرسیونی (بار عاملی) و کوواریانس (همبستگی) با کاهش خطای اندازه‌گیری و ساختاری (نگارندگان، ۱۳۹۵)

جدول ۴. وزن رگرسیونی شاخص‌ها

	مسیر		Estimate	S.E.	C.R.	P
	--->	اجتماعی	۰,۲۰۰	۰,۰۷۱	۲,۴۴۰	۰,۰۱۵
	--->	اجتماعی	۰,۵۵۹	۰,۰۶۸	۵,۰۲۶	***
	--->	زیست‌محیطی	۰,۳۴۳	۰,۰۶۴	۳,۷۷۹	***
	--->	اجتماعی	۰,۸۳۷	۰,۱۴۴	۶,۰۱۵	***
	--->	کالبدی	۰,۱۵۶	۰,۱۲۳	۲,۱۵۱	۰,۰۳۱
	--->	زیست‌محیطی	۰,۱۶۳	۰,۰۷۷	۲,۸۲۱	۰,۰۰۵
X_{35}	--->	اجتماعی	۰,۴۸۳			
X_{36}	--->	اجتماعی	۰,۶۲۸	۰,۱۴۹	۸,۸۶۶	***
X_{39}	--->	اجتماعی	۰,۷۱۹	۰,۱۸۱	۷,۹۴۰	***
X_{40}	--->	اجتماعی	۰,۲۳۲	۰,۳۴۴	۳,۸۶۲	***
X_{42}	--->	اجتماعی	۰,۶۴۸	۰,۱۸۷	۷,۵۵۶	***
X_{44}	--->	اجتماعی	۰,۷۱۳	۰,۱۹۰	۷,۹۱۸	***
X_{45}	--->	اجتماعی	۰,۶۲۳	۰,۱۷۶	۷,۴۲۶	***
X_{48}	--->	اجتماعی	۰,۷۲۳	۰,۱۸۴	۷,۹۷۰	***
X_{38}	--->	اجتماعی	۰,۷۷۸	۰,۲۲۲	۷,۷۶۲	***
X_{25}	--->	عملکردی	۰,۶۱۷			
X_{28}	--->	عملکردی	۰,۵۰۴	۰,۱۰۵	۷,۶۷۰	***
X_{29}	--->	عملکردی	۰,۵۲۲	۰,۱۲۲	۷,۸۹۹	***
X_{30}	--->	عملکردی	۰,۶۶۸	۰,۱۲۵	۹,۶۲۱	***
X_{31}	--->	عملکردی	۰,۳۳۲	۰,۱۲۴	۵,۲۷۶	***
X_7	--->	کالبدی	۰,۴۰۰			
X_9	<---	کالبدی	۰,۴۳۴	۰,۲۸۶	۵,۳۵۳	***
X_{10}	<---	کالبدی	۰,۳۹۹	۰,۲۱۵	۵,۱۱۰	***
X_{11}	<---	کالبدی	۰,۶۰۹	۰,۳۲۲	۵,۹۷۹	***
X_{12}	<---	کالبدی	۰,۴۳۳	۰,۳۱۰	۵,۳۵۳	***
X_{13}	<---	کالبدی	۰,۸۴۴	۰,۴۳۹	۶,۹۰۶	***
X_{14}	<---	کالبدی	۰,۸۴۰	۰,۴۴۷	۶,۸۹۹	***
X_{15}	<---	کالبدی	۰,۶۳۷	۰,۲۹۶	۶,۳۹۴	***
X_{17}	<---	کالبدی	۰,۳۱۱	۰,۲۳۲	۴,۳۴۶	***
X_4	<---	زیست‌محیطی	۰,۶۳۹	۰,۳۱۳	۵,۵۸۲	***
X_3	--->	زیست‌محیطی	۰,۷۵۵	۰,۳۰۸	۵,۵۳۶	***

ادامه جدول ۴. وزن رگرسیونی شاخص‌ها

مسیر		Estimate	S.E.	C.R.	P	
x_1	<---	زیست‌محیطی	۰,۴۲۰			
x_{19}	<---	ادراکی	۰,۵۴۳	۰,۱۵۴	۶,۳۳	***
x_{20}	<---	ادراکی	۰,۷۶۱	۰,۱۸۹	۸,۴۱۶	***
x_{21}	<---	ادراکی	۰,۷۰۴	۰,۱۶۳	۸,۰۹۴	***
x_{22}	--->	ادراکی	۰,۷۱۸	۰,۱۷۷	۸,۱۹۲	***
x_{24}	--->	ادراکی	۰,۵۰۸			

(نگارندگان، ۱۳۹۵)

جدول ۵. برازش مدل مفهومی

تفسیر	م دل			برازش قابل قبول	اختصار	نام شاخص
	مستقل	اشباع	پیش فرض			
مطلوب	۰,۲۸۸	۰	۰,۰۶۶	کمتر از ۰,۱	^۹ RMR	ریشه دوم میانگین مربعات باقیمانده
مطلوب	۰,۲۳۱		۰,۸۴۷	۰,۸۵-۰,۹	^{۱۰} AGFI	نیکویی برازش اصلاح شده
مطلوب	۰,۲۶۲		۰,۷۲۲	بزرگتر از ۰,۵	^{۱۱} PGFI	نیکویی برازش تعدیل شده
مطلوب	۰	۱	۰,۹۲۶	بالاتر از ۰,۹	^{۱۲} IFI Delta2	برازش افزایشی
مطلوب	۰		۰,۹۱۵	بالاتر از ۰,۹	^{۱۳} TLI rho2	برازش هنجار نشده
مطلوب	۰	۱	۰,۹۲۵	بالاتر از ۰,۹	^{۱۴} CFI	شاخص برازش تطبیقی
مطلوب	۱۳,۴۹۶	۳,۳۱۸	۲,۸۲۳		ECVI	شاخص اعتبارسنجی متقابل مورد انتظار
مطلوب	۳۹		۲۰۴	بیشتر از ۲۰۰	HOELTER .05	هولتر
مطلوب	۴۱		۲۱۴	بیشتر از ۲۰۰	HOELTER .01	

(نگارندگان، ۱۳۹۵)

نتیجه گیری

یکی از مشکلاتی که در جوامع امروزه با آن مواجه هستیم بی هویتی شهرها و محلات شهری یا به عبارت بهتر بحران هویت در شهرها است. این امر می تواند سبب بروز مشکلات جدی تری در سطح شهرها و محلات شهری شود. هویت خود دارای دو بعد عینی و ذهنی و دارای شاخص ها یا ابعادی است که به صورت هویت اجتماعی، کالبدی، عملکردی، زیست محیطی و ادراکی شناخته می شوند. هر کدام از این شاخص ها دارای معیارهایی است که بر هویت محله اثر می گذارد و آن را بهبود می بخشد. مثلاً اگر زیبایی ظاهری امامزاده از طریق رسیدگی به ظاهر آن بهبود یابد، همبستگی ای که ظاهر آن با هویت کالبدی اش دارد باعث ارتقای سطح هویت کالبدی در محله نیز می شود. از طرفی دیگر هر یک از این شاخص ها بر یکدیگر اثر می گذارند. برای مثال همراه با ارتقای هویت اجتماعی امامزاده، هویت ادراکی آن به میزان توجه بر انگیزی بهبود می یابد و در نتیجه نقش هویت اجتماعی در هویت بخشی به محله نیز افزایش می یابد.

با توجه به نتایج پژوهش در ابعاد مختلف برای ارتقای هویت در محله شاهزاده ابراهیم می توان پیشنهادهایی را مطرح کرد. در بخش زیست محیطی باید به مواردی توجه کرد که عبارتند از:

- ۱- رسیدگی کردن به درختان اطراف امامزاده و کاشت درختان برای بهبود یافتن وضعیت پوشش گیاهی.
 - ۲- پاکیزه نگه داشتن صحن و فضای داخلی.
 - ۳- جمع آوری کردن ضایعات ساختمان های در حال تعمیر در اطراف امامزاده.
 - ۴- منظر سازی های طبیعی در حیاط امامزاده.
- در بخش کالبدی باید به مواردی دیگر توجه کرد. مواردی چون:
- ۱- ترمیم کردن کاشی کاری و تزئینات استفاده شده در گنبد و دیواره خارجی امامزاده، استفاده کردن از تزئینات متنوع تر در قسمت های نوساخت.
 - ۲- بهبود یافتن وضعیت مبلمان شهری نظیر چراغ و سطل زباله در امامزاده و قراردادن نیمکت و سکو برای نشستن در حیاط.
 - ۳- استفاده کردن از پرچم یا علامت مذهبی ویژه ای در بالای گنبد امامزاده به منظور افزایش ارتفاع امامزاده و در نتیجه بهتر دیده شدن آن از سایر خیابان ها.
 - ۴- قراردادن چراغ در معابر پیرامون امامزاده به منظور بهبود یافتن وضعیت روشنایی معابر در شب.
 - ۵- سرعت بخشیدن در فرآیند ساخت و ساز امامزاده و اتمام تعمیرات آن.
 - ۶- تغییر دادن محل سرویس بهداشتی و وضوخانه برادران.
 - ۷- ترمیم کردن سنگفرش معابر اطراف و درون حیاط امامزاده و عوض کردن سنگفرش خیابان مقابل امامزاده برای کاهش یافتن سرعت اتومبیل و افزایش دادن ایمنی.
- در بخش اجتماعی- فرهنگی باید به این موارد توجه کرد که عبارتند از:
- ۱- سپردن بخشی از فعالیت های امامزاده به مردم محله و نظارت کردن بر آنها توسط هیئت امنا و مسئولین امامزاده به منظور افزایش حس مالکیت مردم.
 - ۲- ساختن کتابخانه محلی در امامزاده و برگزار کردن جلسات مختلف فرهنگی- مذهبی.
 - ۳- تبدیل کردن امامزاده به پاتوق مذهبی برای جوانان.
 - ۴- برگزار کردن مراسم جمعی مانند مراسم سوگواری و میلاد ائمه اطهار (ع) با اطلاع رسانی به مردم محله.
 - ۵- آگاه ساختن اهالی محله از برنامه ها و فعالیت های امامزاده به منظور جلب مشارکت و همکاری آنها.
 - ۶- تشکیل دادن کلاس های فرهنگی - مذهبی مخصوص کودکان.
 - ۷- برگزار کردن جلسات مذهبی به صورت مداوم مانند برگزاری جلسات هفتگی حفظ و قرائت قرآن.
 - ۸- استفاده کردن از چهره های شاخص و محبوب محله در برگزاری مراسم و برنامه های امامزاده به منظور ترغیب ساکنان به حضور و فعالیت در این برنامه ها.

در بخش ادراکی به موارد دیگری باید توجه کرد که عبارتند از:

- ۱- افزایش دادن میل و رغبت افراد به استفاده از امامزاده از طریق معرفی شجره آن به مردم محله.
- ۲- بهبود دادن وضعیت نور و تهویه به منظور ایجاد کردن حس آسایش و راحتی در امامزاده.
- ۳- متمایز کردن هرچه بیشتر امامزاده از ساختمان‌های پیرامون آن از طریق رسیدگی کردن به ظاهر آن و همچنین استفاده کردن از تزیینات متنوعی که در سایر ساختمان‌های مذهبی به کار می‌رود.
- ۴- انجام دادن فعالیت‌های فرهنگی مانند برگزار کردن سفرهای سیاحتی-زیارتی.
- ۵- شناساندن امامزاده به ساکنان محلات مجاور و شهر اصفهان از طریق گسترش دادن فعالیت‌های آن.
- ۶- اجرا کردن فعالیت‌های فرهنگی و مذهبی همگام با سایر مراکز مذهبی و در ارتباط با آنها.
- ۷- در نهایت مهم‌ترین مواردی را که می‌توان در بخش عملکردی پیشنهاد داد، عبارتند از: افزایش یافتن میزان فعالیت‌های امامزاده در طول شبانه‌روز، ایجاد کردن فضاهایی انعطاف‌پذیر با بهره‌برداری‌های متنوع از آن.

پی‌نوشت:

1. Amos Rapoport
2. Wolff
3. Christopher Alexander
4. Gordon calen
5. Walther Boore
6. Canter
7. Vagner
8. Amos Graghic
9. Root mean square residual
10. Adjusted GFI
11. Parsimonious GFI
12. Incremental Fit Index
13. Non- Normed fit index
14. Comparative Fit index

منابع و مأخذ

- اشعری، امیر حسن؛ ده بزرگیان، پریچهر و جهانی، شیما. (۱۳۹۲). جایگاه و نقش مساجد در هویت بخشی به شهر اسلامی (نمونه موردی: مسجد جامع عتیق شیراز). کنفرانس بین‌المللی مهندسی عمران، معماری و توسعه پایدار شهری. تبریز. ایران
- امیرحاجلو، الهام و زنگانه، ابوالفضل. (۱۳۹۱). تحلیل تأثیر مؤلفه‌های کالبدی در هویت محله تجریش. شهر و منظر. (۲۸)، ۳۱-۲۲.
- بور، والتر. (۱۳۷۵). شهر و مسئله تشخیص. ترجمه مهرانز مولوی. آبادی، (۲۲)، ۳۳-۲۸.
- بهزاد فر، مصطفی. (۱۳۸۷). هویت شهر-نگاهی به هویت شهر تهران. چاپ دوم، تهران: شهر.
- _____ و مولائی، اصغر. (۱۳۹۳). بازشناسی نقش امامزاده‌ها در هویت شهرها و روستاهای ایران (نمونه موردی: امامزاده صالح (ع) تجریش). همایش ملی شهرسازی فرهنگ گرا. اصفهان. ایران
- ترکاشوند، عباس و مجیدی، سحر. (۱۳۹۲). بازشناسی برخی نشانه‌ها در فضاهای شهری. نشریه علمی-پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، (۶)، ۱۵-۵.

- جیکوبز، جین. (۱۳۸۶). مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکا. حمیدرضا پارسی و آرزو افلاطونی (مترجم)، چاپ اول، تهران: دانشگاه تهران.
- حبیب، فرح؛ نادری، سید مجید و فروزان گهر، حمیده. (۱۳۸۷). پرسمان تبعی در گفتمان کالبد شهر و هویت شهر. (۳)، ۲۵-۱۳.
- حکیم، عالییه و امجدی ملایی، علیرضا. (۱۳۹۲). نقش مساجد در هویت بخشی به فضاهای شهری ایران. دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی. دانشگاه هنر اسلامی تبریز. ایران. ۷۳-۶۴.
- دانشپور، عبدالهادی. (۱۳۸۳). درآمدی بر مفهوم و کارکرد هویت محیط انسان ساخت، باغ نظر. (۱)، ۷۰-۵۹
- راپاپورت، ایماس. (۱۳۸۴). معنی محیط ساخته شده: رویکردی در ارتباط غیرکلامی. فرخ حبیب (مترجم)، چاپ اول، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.
- رحیمیون، علی اصغر. (۱۳۹۰). هویت بخشی به شهر از طریق بهره گیری از عناصر طبیعی (نمونه موردی: شهر همدان). هویت شهر. (۹)، ۱۰۴-۹۳.
- رلف، ادوارد. (۱۳۸۹). مکان و بی مکانی، ترجمه محمدرضا نقصان محمدی، کاظم مندگاری و زهیر متکی، چاپ اول، تهران: انتشارات آرمان شهر
- شرکت مشاور باوند. (۱۳۸۳). طرح بازنگری طرح تفصیلی منطقه ۱ و ۳ شهر اصفهان
- شکوهی، علی؛ بیات، الهام و مجتبی زاده، عاطفه. (۱۳۹۰). بررسی هویت در منظر ورودی شهرها. سومین همایش ملی معماری و عمران شهری. سنندج. ایران
- طالبی، افسانه (مردادماه ۱۳۹۴)، مصاحبه منتشر نشده با رئیس هیئت امنای آستان مقدس شاهزاده ابراهیم، درباره شناخت خصوصیات آستان مقدس شاهزاده ابراهیم، دفتر آستان مقدس شاهزاده ابراهیم
- فلاحت، محمدصادق. (۱۳۸۴). نقش طرح کالبدی در حس مکان مسجد. هنرهای زیبا. (۲۲)، ۴۲-۳۵.
- قاسمی اصفهانی، مروارید. (۱۳۸۳). اهل کجا هستیم (هویت بخشی به بافت های مسکونی). چاپ اول، تهران: روزنه.
- قاسمی، وحید و نگینی، سمیه. (۱۳۸۹). بررسی تأثیر بافت محلات بر هویت اجتماعی، با تأکید بر هویت محله ای در شهر اصفهان. مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای. (۷)، ۱۱۳-۱۳۶.
- قطبی، علی اکبر. (۱۳۸۷). معماری امروز ایران و مسئله هویت: مفهوم هویت و معماری امروز ایران. آینه خیال. (۱۰)، ۸۳-۷۸.
- کالن، گوردن. (۱۳۸۲). منظر شهری. منوچهر طبیبیان (مترجم)، چاپ دوم. تهران: دانشگاه تهران.
- کرمونا، متیو و همکاران. (۱۳۹۱). مکان های عمومی، فضاهای شهری. فریبا قرائتی و همکاران (مترجم)، چاپ دوم، تهران: دانشگاه هنر.
- کریستوفر، الکساندر. (۱۳۹۰). معماری و راز جاودانگی: راه بی زمان ساختن. مهرداد قیومی بید هندی (مترجم)، چاپ دوم، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- کوهی فرد، الناز. (۱۳۹۲). بررسی نظری مفهوم محله و تأثیر هویت بر شکل دهی آن در معماری. همایش معماری و شهرسازی و توسعه پایدار. مؤسسه آموزش عالی خاوران مشهد. ایران
- لیتچ، کوین. (۱۳۸۵). سیمای شهر. منوچهر مزینی (مترجم)، چاپ نهم، تهران: دانشگاه تهران.
- مسعودی، کیومرث. (۱۳۸۸). هویت شهری و عناصر ساختاری آن، <http://rasekhoon.net>. بازیابی شده در تاریخ ۶ تیر ۱۳۹۴
- موثقی، رامین و ایرملو، سحر. (۱۳۸۵). عناصر هویت فرهنگی در شهر. مرجع مهندسی ایران، اولین همایش بین المللی شهر برتر، طرح برتر. همدان. ایران
- موزونی، مجید. (۱۳۸۹). نقش مساجد در هویت بخشی سیمای شهرهای ایران. سومین همایش ملی مقاوم سازی و مدیریت شهری. اراک. ایران
- مؤیدی، محمد. (۱۳۹۲). تبیین نقش بقعه امامزادگان به عنوان فضاهایی عمومی در شکل گیری احساس تعلق و ارتقا سطح هویت شهری، <http://rasekhoon.net>. بازیابی شده در تاریخ ۱۱ مهر ۱۳۹۳.
- میرمقتدایی، مهتا. (۱۳۸۳). معیارهای شناخت و ارزیابی هویت کالبدی شهرها. نشریه هنرهای زیبا. (۱۹)، ۲۶-۱۷

- نوفل، سید علی‌رضا؛ کلبادی، پارسین و پورجعفر محمدرضا. (۱۳۸۸). بررسی و ارزیابی شاخص‌های مؤثر در هویت شهری. **آرمان‌شهر**. (۳)، ۵۷-۶۹.
- وارثی، حمیدرضا؛ عامل بافنده، مهدی و محمدزاده محمد. (۱۳۸۹). بررسی و تحلیل مؤلفه‌های هویت شهری و رابطه آن با میزان تعلق مکانی ساکنین شهرهای جدید. **پژوهش و برنامه‌ریزی شهری**. (۲)، ۱۷-۳۶.
- وحید، فریدون و نگینی، سمیه. (۱۳۹۱). ساخت و اعتباریابی مقیاس هویت محله‌ای. **مطالعات شهری**. (۲)، ۳۵-۵۸.
- هومن، حیدرعلی. (۱۳۸۴). **مدل یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم‌افزار لیزرل**. چاپ اول، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

- Isgandarova, N. (2009). Mosques as Communities of Memories vis-à-vis Muslim Identity and Integration in the European Union, **European Journal of Economic and Political Studies**, 2. 61-70.
- Maroofi, S. et al. (2014). The Role of Socio-Cultural Components on the Performance of Mosques in Urban Neighborhoods (Case Study: A Comparative Study of Three Districts of Tehran), **International Journal of Architecture and Urban Development**, 2. 59-66.
- Najafi, M. Kamal Bin, M & Mohd Shariff. (2014). Public Attachment to Religious Places, **International Journal of Social, Management, Economics and Business Engineering**, 1. 299-310.
- Proshansky, H.M. (1983). Place Identity: Physical Words Socialization of the Self, **Journal of Environmental Psychology**, 34, 260-272.
- Qazimi, Sh. (2014). Sense of place and place identity, **European Journal of Social Sciences Education and Research**, 1, 360-310.
- Saeli, A., Shamaei, A & Bahmani, M. (2014). The Role of Mosques as Centers of Giving Identity in the Neighborhoods of Tehran City, **World Applied Programming**, 11, 224-229.
- Ujang, N. (2010). Place Attachment and Continuity of Urban Place Identity, **Asian Journal of Environment-Behaviour Studies**, 5. 62-76.
- Verela, S. (1997). public spaces and social identity, Remesar, a (Ed) **Urban Regeneration. A challenge for Public Art. Universitat de Barcelona. Monografies Psicosocio ambiental**.